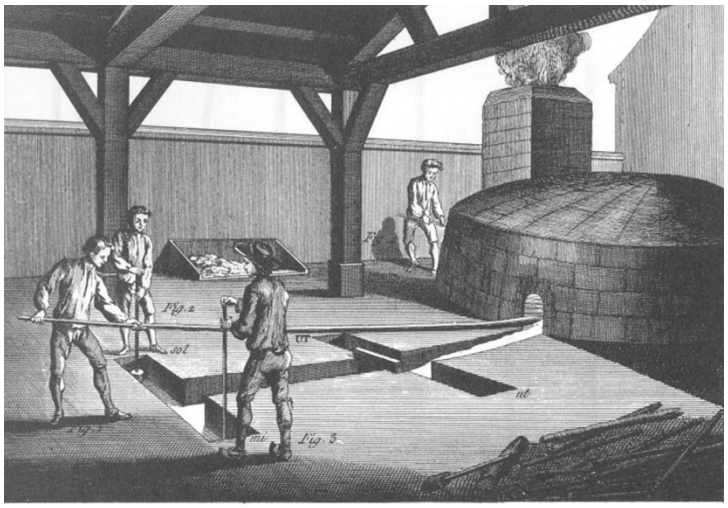
De klokkengieter Alewijn Crombosch en hun opvolgers

LEANDER SCHOORMANS, OKTOBER 2026

Figuur 1 De klokkengieter uit Diderot's encyclopedie (1765).

Amsterdam was eeuwenlang een belangrijke stad voor klokken- en geschutgieters. Naast de stadsgieterij waren er verschillende kleinere, meestal geelgieterijen gevestigd. Sinds de val van Antwerpen in 1585 hebben Amsterdam en Rotterdam tot gieterscentra zich kunnen ontwikkelen. Ook bijvoorbeeld Utrechtse en Deventerse klokkengieters vestigden zich in de zeventiende eeuw te Amsterdam.[1] Wie aan Amsterdamse klokken denkt, denkt wellicht direct aan de van Lotharingen afkomstige klokkengieters HEMONY en de opvolgers uit de eveneens Lotharingse familie FREMY – zij bepaalden een nieuwe standaard voor de ideale klok.

Omdat de klokkengieters in de periode daarna vaak minder significant werk leverden, met name als het gaat om grote klokken, zijn de klokken en hun meesters vaak minder goed onderzocht, terwijl zich hier juist grote lacunes bevinden. We komen door het gehele land tal van klokken tegen uit de achttiende eeuw, al dan niet gesigneerd, maar wel van redelijke kwaliteit, zeker wat gietwerk betreft. Qua klankkleur wijken ze veel af van de HEMONY en FREMY -klokken. Wie zitten er bijvoorbeeld achter de Erven van ALEWIJN CROMBOSCH, die vaak als klokkengieter worden vermeld? Wat onthullen de biografieën, handelsactiviteiten en klokken over de continuïteit van het gietersnetwerk?

Deze lacunes worden met archiefonderzoek en campanologische studie zo veel mogelijk opgevuld. Het blijkt namelijk dat er naast de bekende stadsklokken- en geschutgieters in Amsterdam, CRANS en SEEST, nog een groter klokkengietersnetwerk aanwezig was, dat zich

[1] Schadee, p. 32-33

ver buiten Amsterdam uitstrekte – geelgieters en kooplieden als CROMBOSCH, KEMPER, SPECHT, BAGGE en HAVERKAMP passeren hierbij de revue.

Alewijn Crombosch en Hendrik Kemper

Een belangrijke schakel binnen dit netwerk in de 18e eeuw was ALEWIJN CROMBOSCH. Hij is op 9 mei 1697 gedoopt[2] als zoon van koperslager CROMBOSCH, die verklaarde uit *Lipstad*[3] afkomstig te zijn, en de Amsterdamse SARA PASMOOIJ. Het huwelijk met PASMOOIJ is niet verwonderlijk, want ook binnen de aangetrouwde families kwamen metaalbewerkers voor. Zo was de zwager van Sara, HENDRIK KEMPER SENIOR *silversmit*[4] - hem zullen we later nog tegenkomen. Alewijns naam is te danken aan zijn peter en oom, ALEWIJN PASMOOIJ. Alewijn is niet het eerste kind van REMBERT; al eerder was de vader met HESTER STOCKHOFF GETROUWD, eveneens afkomstig uit een familie van koperslagers. Samen lieten ze vier kinderen dopen: Jan, Engeltje, Hester en Adriaen.
Het kwam in deze periode voor dat geelgieters en koperslagers eens klokken ad hoc goten – van Rembert is er echter geen enkele klok bekend. Waar Alewijn het vak heeft geleerd, is niet met zekerheid bekend.

Zijn oudste halfbroer Jan is ook koperslager.[5] Helaas wordt Alewijns beroep tijdens zijn huwelijk met REBECCA VAN DER LOVEREN niet genoemd, maar dat hij zich met metaalbewerking bezighield, blijkt uit het feit dat hij in 1731 als *meester koperslager* wordt genoemd.[6] In deze periode moet hij zich ook met brons gieten bezig hebben gehouden: zijn vroegst bekende gietwerk is een vijzel en stamt uit 1735. Ook zal hij al eerder met brons gieten bezig geweest, omdat hij zowel in 1723[7] in een verklaring en in 1731 gezamenlijk met zijn neef HENDRIK KEMPER junior wordt genoemd.
KEMPER wordt in zijn ondertrouwinschrijving in 1711 *geelgieter* genoemd en viel bovendien onder de voogdij van ALEWIJN PASMOOIJ en REMBERT CROMBOSCH.[8] Was KEMPER junior mogelijk in dezelfde werkplaats als Rembert werkzaam?
Bovendien zijn er ook klokken van KEMPER bekend; de oudste stamt uit 1712, de laatste uit 1730 – dat is opvallend, aangezien hij pas in 1742 overlijdt.[9] Klokkengieten was waarschijnlijk niet zijn hoofdzakelijke taak als geelgieter. Toch liet hij klokken na van groot formaat, zoals een grote klok voor Harlingen uit 1724, en een tweegelui voor Doetinchem in 1727. De nog bewaarde klok te Harlingen getuigt van vakmanschap – qua gietwerk is ze zeer geslaagd. In tegenstelling tot de versieringsmotieven, heeft het klokkenprofiel zelf weinig te maken met dat van zijn tijdgenoten JAN ALBERT DE GRAVE, die nog tot zijn dood in 1734 veel klokken giet in navolging van de gebroeders HEMONY.

Dat roept de vraag op of ALEWIJN CROMBOSCH niet een leerling van zijn neef HENDRIK KEMPER is geweest. Er is echter nog een hypothese over een andere meester van CROMBOSCH, maar die volgt later in de bespreking over de kopermolens en hun eigenaars.

---

[2] Stadsarchief Amsterdam, DTB Dopen, arch. no. 5001, inv. no. 181, fol. 8, aktenummer DTB 181

[3] St. A., Ondertrouwregister, arch. 5001, inv. no. 693, 444, fol. 444 (15 oktober 1683)

[4] St. A, Otr., arch. no. 5001, inv. no. 693, fol. 321

[5] St. A. Otr. arch. no. 5001, inv. no. 707, fol. 263

[6] St. A., Notariële arch., arch.no. 5075, inv.no. 9108, aktenummer 150103

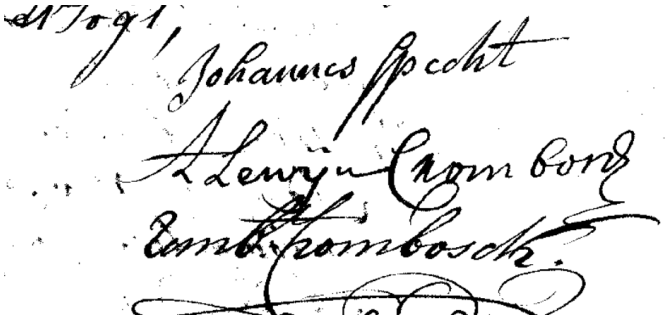
[7] St. A., Not. Arch., arch. no. 5075, inv. no. 9086, aktenummer 111363

[8] St. A., Otr., arch. no. 5001, inv. no. 708, fol.127

[9] St. A., DTB Begraven, arch. no. 5001, inv. no. 1238, fol. 100v-101, aktenummer DTB 1238

De zwager: Johannes Specht

Het blijft in de familie niet bij alleen KEMPER en CROMBOSCH, wat klokkengieters betreft. Een oudere halfzus van Alewijn, ENGELTJE CROMBOSCH, trouwt in 1729 met JOHANNES SPECHT uit Rotterdam. JOHANNES SPECHT is op 25 februari 1699 gedoopt[10] als zoon van *meester geelgieter* ARNOUT SPECHT en DIEUWERTJE SWANENBURG.[11] Van de vader zijn overigens nog wat kroonluchters bekend.[12] Johannes blijft in Rotterdam en mag gerekend worden tot een van de belangrijke Rotterdamse klokkengieters. Uit een notariële akte blijkt dat SPECHT en ALEWIJN CROMBOSCH in 1733 een zakelijke relatie met elkaar hadden.[13] In 1748 zijn zowel SPECHT, REMBERT (jr.) als ALEWIJN CROMBOSCH in een protest genoemd over de nalatenschap van GEERTRUYT KALDORP, de zwagerin van Alewijn.[14] Bovendien worden ze hier, net als in andere notariële aktes, koopmannen genoemd. Hij sterft in 1763.[15] Toch zijn er klokken met dezelfde signatuur bekend tot in 1768. Dat betekent dus dat iemand met dezelfde naam klokken gegoten zal hebben.

Figuur 2 handtekeningen van Johannes Specht, Rembert en Alewijn Crombosch in de notariële akte van 1748.

Een ander wordt duidelijk in het testament uit zijn sterfjaar 1763. Zijn gelijknamige neef, JOHANNES JR, zoon van ARNOUT SPECHT junior en ELISABETH BERKHOUT wordt erfgenaam, aangezien het echtpaar SPECHT-CROMBOSCH kinderloos sterft. Een jaar later neemt hij de gieterij over.[16] Hij zal de laatste klokken hebben gegoten.

Bizar is het einde van zijn leven en geven de archiefstukken een ander beeld dan de bestaande literatuur. Wanneer hij in 1764 de zaak overneemt, trouwt hij ook met ANNA DOROTHEA SPRENGER.[17] Volgens SCHADEE komt hij in 1769 in de financiële problemen en wil hij een huis, pakhuis en zerk verkopen; in 1773 zou hij overleden zijn. Er is ook een begraafakte van een JOHANNES SPECHT in Rotterdam. Deze Johannes Specht mag met zekerheid niet met de geelgieter vereenzelvigd worden.[18] Het echtpaar SPECHT-SPRENGER trekt namelijk naar Oudenbosch, op zijn vroegst in 1771, alwaar ze hun dochter Catharina laten dopen.[19] Er worden nog andere kinderen gedoopt. In 1781 is hij dan woonachtig te

---

[10] Stadsarchief Rotterdam, arch. no. 1-02, inv. no.135, fol. 278

[11] Stadsarchief Rotterdam, arch. no. 18, inv. no. 1058, fol. 258-270.

[12] SCHADEE, pp. 78-79

[13] St.A, Notariële archieven, archiefnummer 5075, inventarisnummer 9675, aktenummer 694086

[14] Het Utrechts Archief, Notarieel Archief, inv. no. 1041, aktenummer 90

[15] Stadsarchief Rotterdam, begraafinschrijving Franse kerk, d.d. 15 augustus 1773

[16] Stadsarchief Amsterdam, ONA 2616/199, 2617/937

[17] Stadsarchief Rotterdam, arch. no. 1-02, inv. no. 136, fol. 40v

[18] Maar met Jan Hendrickse Specht, tr. 1727 met Marijtje de Vries. Overigens geen familie van de geelgieters, daar hij zich uit Melle afkomstig noemt.

[19] Stadsarchief Breda, arch. CB, inv. no. 94, fol. 40r

Breda.[20] In 1783 wordt hij begraven in de Markendaalse Kerk.[21] Uit een notariële akte blijkt overigens, dat het contact met de familie CROMBOSCH nog niet was verbroken. SPECHT JR. en SPRENGER hadden een grote schuld van 6691 gulden en 7 stuivers aan de erven van ALEWIJN CROMBOSCH.[22] Dit sluit goed aan bij de financiële problemen. Is dat de reden waarom Specht vanuit Rotterdam naar West-Brabant trok? Opvallend is ook het tamelijk grote aantal SPECHT-klokken in West-Brabant vanaf de jaren 1760. Had SPECHT junior hier mogelijk al iets mee te maken gehad? Het is helaas een vraag die onbeantwoord moet blijven.

Ook SPECHTS klokken vertonen sterke overeenkomsten met die van KEMPER en CROMBOSCH. Hier zal later op in worden gegaan.

Wie waren "de Erven Alewijn Crombosch"?

In tegenstelling tot het werk van SPECHT, bestaat het werk van CROMBOSCH niet grotendeels uit klokken. Zijn eerste werk bestaat uit vijzels uit de jaren 1735 en 1736.[23] Er is slechts één klok van hem bekend, gegoten in 1746. Bovendien giet hij tot 1755 nog vijzels. Na deze periode, om precies te zijn 1760-1775, is een aanzienlijk aantal klokken bekend met de signatuur *ERVEN ALEWYN CROMBOSCH*. De toevoeging *Erven* ligt ook voor de hand, aangezien de begraafinschrijving van ALEWIJN CROMBOSCH op 20 februari 1756 gedateerd is. Er is ook geen andere persoon met diezelfde naam die daarvoor in aanmerking zou kunnen komen.

In een notariële akte van 27 juni 1752 wees Alewijn zijn neef REMBERT CROMBOSCH junior en zijn zwager MAGNUS BOOKARD als mogelijke voogden aan over zijn minderjarige dochter JOHANNA ELISABETH en als beheerders van haar goederen.[24] REMBERT CROMBOSCH junior is een zoon van Alewijns halfbroer JAN CROMBOSCH en ELISABETH STOCKHOFF en is op 11 augustus 1722 gedoopt.[25] Hij verschijnt, soms onder zijn eigen naam, soms onder de onderneming '*D'Erve'*, in vele notariële aktes in Amsterdam. Handschriftvergelijking van handtekeningen toont aan dat het dezelfde persoon moet zijn geweest. Overigens wordt REMBERT junior niet als geelgieter genoemd, maar doorgaans als koopman.

Na zijn dood gaat de daadwerkelijke en enige erfopvolging naar Alewijns dochter, JOHANNA ELISABETH CROMBOSCH. [26] Zij trouwde met JOSUA VAN ARREWIJNEN in 1756. Zijn optreden maakt de vraag wie de naam Erven ALEWIJN CROMBOSCH voerde en wie de gietwerkzaamheden uitvoerde ingewikkelder. In de schuldzaak rond SPECHT junior uit 1771 worden VAN ARREWIJNEN en DIRK HENDRIK KEUR als *De Erven* benoemd. [27] Dit blijkt ook uit notariële akten van 29 en 30 juni 1776. daarin staat dat hij een vordering had verhandeld

---

[20] Stadsarchief Breda, Notarieel Archief, inv. no. 1100, akte no. 45 d.d. 13-08-1781

[21] Stadsarchief Breda, arch. HKV, inv. no. 8833, fol. 63r

[22] Notariële archieven Roosendaal, archiefnr. - 0031, SALOMON JOHANNES BOSSCHART, inventarisnummer 271, d.d. 22 juli 1771

[23] WITTOP KONING, p. 36; https://www.christies.com/lot/lot-a-large-dutch-bronze-mortar-alewijn-crombosch-5350076/?from=siteindex&intobjectid=5350076&lid=1&utm; https://drouot.com/zh/l/33420264-da-xie-qing-tong-bo-18-shi-ji-you-ming-wen-alewyn-crombosch

[24] St.A., Notariële archieven, archiefnummer 5075, inventarisnummer 11917, aktenummer 14224

[25] St.A., DTB Dopen, arch. no. 5001, inv. no. 206, fol. 71, aktenummer DTB 7

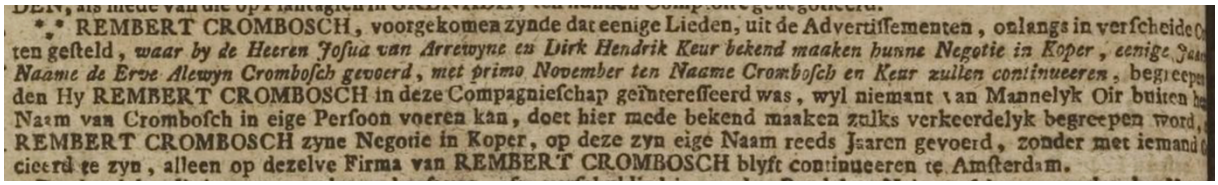
[26] St.A., notarieel archief, akte nr. 313, HERMANUS VAN HEEL, 2 juni 1756, p. 356

[27] West-Brabants Archief, Notariële archieven Roosendaal, archiefnr. - 0031, SALOMON JOHANNES BOSSCHART, inventarisnummer 271, d.d. 22 juli 1771

"*ten Naame de Erven Crombosch*"; de laatste akte regelt de inning ervan bij KEUR en REIJNDERS.[28] Een eerdere akte uit 1767 vermeldt dat VAN ARREWIJNEN bij de koop van een boerderij als gemachtigde van KEUR optrad[29], hetgeen bewijst dat ze al eerder een zakelijke relatie hadden.

Een belangrijke aanvulling is overigens de verklaring REMBERT CROMBOSCH junior in de *Leidsche Courant* van 7 november 1770. Daarin verwijst hij naar advertenties waarin VAN ARREWIJNEN en KEUR bekendmaakten dat zij hun koperhandel, die zij al enige jaren onder de naam Erve ALEWYN CROMBOSCH voerden, per 1 november zouden voortzetten onder de naam CROMBOSCH en KEUR. Opvallend is dat AN ARREWIJNENS eigen achternaam in de aangekondigde bedrijfsnaam CROMBOSCH en KEUR ontbreekt. Mogelijk verwees 'CROMBOSCH naar zijn echtgenote JOHANNA ELISABETH, Alewijns enige erfgename, of diende de naam om de continuïteit met de bestaande onderneming te benadrukken. De advertentie maakt dit niet duidelijk. Remberts ontkenning waarschuwt er in ieder geval voor om hem op grond van de bedrijfsnaam als compagnon aan te wijzen. Rembert weerspreekt de veronderstelling dat hij bij deze compagnie betrokken was: naar eigen zeggen dreef hij al jaren zelfstandig handel onder zijn eigen naam. De advertentie verbindt de bedrijfsnaam Erve ALEWYN CROMBOSCH daarmee aan VAN ARREWIJNEN en KEUR, maar geeft geen uitsluitsel over wie de onder die naam gesigneerde klokken daadwerkelijk goot.

Dit wordt in 1792 overigens wel gespecificeerd: in het *Naamregister van alle de kooplieden [...] winkeliers en fabricanten der stad Amsterdam*, wordt REMBERT CROMBOSCH junior als winkelier *in koper* genoemd.[30] ….

REMBERT CROMBOSCH, voorgekomen zynde dat eenige Lieden, uit de Advertiſſementen, onlangs in verſcheide
ten geſteld, *waar by de Heeren Joſua van Arrewyne en Dirk Hendrik Keur bekend maaken hunne Negotie in Koper, eenige Jaa*
Naame de Erve Alewyn Cromboſch gevoerd, met primo November ten Naame Cromboſch en Keur zullen continueeren, begreepen
den Hy REMBERT CROMBOSCH in deze Compagnieſchap geïntereſſeerd was, wyl niemant van Mannelyk Oir buiten h
Naam van Cromboſch in eige Perſoon voeren kan, doet hier mede bekend maaken zulks verkeerdelyk begreepen word,
REMBERT CROMBOSCH zyne Negotie in Koper, op deze zyn eigé Naam reeds Jaaren gevoerd, zonder met iemand
cieerd te zyn, alleen op dezelve Firma van REMBERT CROMBOSCH blyft continueeren te Amſterdam.

Van "*de Erven*" is nog een twintigtal gesigneerde klokken bekend. Het zijn op twee middelgrote klokken na eigenlijk allemaal kleine klokken. Zoals gezegd is de eerste bekende klok in 1760 gegoten.

Toch zijn er aanwijzingen dat er al eerder klokken door *"de Erven"* zijn gegoten. Er is namelijk een drietal kleine, ongesigneerde, klokken bekend die zeer vergelijkbare karakteristieken dragen als de gesigneerde CROMBOSCH-klokken. De klokken uit 1752, 1759 en 1765 vertonen kenmerken die overeenkomen met die van de later als 'Erven ALEWYN CROMBOSCH' gesigneerde klokken. Er is wel voorzichtigheid geboden met de toeschrijving aan de Erven Crombosch. Zoals al eerder vermeld hebben klokken van JOHANNES SPECHT een gelijkaardig profiel en ornamentatie. Dat zal hieronder worden toegelicht.

De klokken van Crombosch en de Erven Crombosch

Er is een aantal klokken steekproefsgewijs bezocht. Daardoor kan er geen complete beschrijving gegeven worden van de klokken waarop de naam CROMBOSCH staat. De onderzochte exemplaren maken wel een significant vergelijking met het werk van tijdgenoten mogelijk. De klokken van HENDRIK KEMPER wijken kunsthistorisch af van de andere onderzochte klokken en worden niet besproken.

---

[28] St.A., Notariële archieven, archiefnummer 5075, inventarisnummer 10192, aktenummer 331593

[29] St.A., notarieel archief, akte nr. 474428, PHILIPPUS DORFLING, 3 december 1767

[30] Naamregister van alle de Kooplieden (1792), p. 25

Twee gedocumenteerde vijzels van ALEWIJN CROMBOSCH dragen een fries met acanthusbladeren, maar met daartussen geplaatste hartvormige voluten. Het is een fries dat op oudere klokken en vijzels niet aangetroffen is bij klokken of vijzels van Amsterdamse gieters. Wel zien we het daarna regelmatig terugkomen. Zo komt het terug op een klok in Alphen aan de Maas (1759), Zieuwent (1765), Nooitgedacht (1769), en later op klokken van de Hoornse gieter LEONARD HAVERKAMP (1785 en 1788).

Figuur 3 Detail van het acanthusfries op een vijzel van Alewijn Crombosch (1735). Foto: Christie's.

Een ander populair, typisch barok sierfries is dat met de putti die geflankeerd worden met vulhoorns en flora; het komt voor op een klok te Loenen aan de Vecht (1752), Alphen aan de Maas (1759), Zieuwent (1765), Kaapstad (1766), Zoetermeer, Nooitgedacht (beiden 1769), en tevens op klokken van HAVERKAMP. Dit barokke sierfries komt voor het eerst voor op klokken van de gebroeders HEMONY (op zijn vroegst 1646).

Een sierfries dat daarnaast regelmatig op klokken van CROMBOSCH is een voorstelling van hangende bladeren die met bloemfestonen worden omlijst. Dit komt voor op klokken van de Erven CROMBOSCH (Huis ter Heide, 1764; Zoetermeer, 1769) en ook op klokken van JOHANNES SPECHT (1753), maar niet op klokken van bijv. HAVERKAMP. Het komt wel eerder voor op een klok van JAN NICOLAAS DERCK sr. (Foudgum, 1732)[31]. Bovendien treft men het ook op een klok van de Rotterdamse PIETER BAKKER (1754) aan – de matrijs zal mogelijk via JOHANNES SPECHT in zijn bezit zijn gekomen, beiden waren immers hoofdmannen in het St. Eloys Gilde en wisselden elkaars matrijzen waarschijnlijk uit.[32]

Kenmerkend is ook de indeling van de sierringen. Die is bij alle bestudeerde klokken, zowel de drie anonieme, als de klokken van JOHANNES SPECHT, de Erven CROMBOSCH, BAGGE en HAVERKAMP (waarover later meer) geheel identiek. Er bevinden zich steevast vier sierringen aan de faussure, waarbij de tussenruimtes tussen de ringen steeds anders zijn ingedeeld. Aan de slagring bevindt zich een drietal zeer dunne sierringen. [zie afbeeldingen hieronder]

Deze overeenkomsten wijzen dus waarschijnlijk op hergebruik van een profielmal voor de klokkenvorm tussen 1750 en 1788. Ter vergelijking hieronder ook het verloop van het profiel en de sierringen; van boven naar onder te Rotterdam (JOHANNES SPECHT, 1750), Zieuwent (anoniem, 1765), Nooitgedacht (DE ERVEN CROMBOSCH 1769) en Waterhof (LEONARDUS HAVERKAMP, 1788).

---

[31] Zijdelings zij opgemerkt dat het bovenfries voorkomt op klokken van ALEXIUS PETIT, een Brabantse klokkengieter uit de tweede helft van de achttiende eeuw. Op andere DERCK-klokken komt het voor zover bekend niet voor.

[32] Schadee, p. 104,109-110.

De overeenkomsten in profiel en ornamentiek roepen ook de vraag op wie de klokken onder de naam Erven ALEWIJN CROMBOSCH daadwerkelijk goot. Deze klokken nauw aan bij het werk van zijn oom Alewijn en JOHANNES SPECHT, de echtgenoot van Alewijns halfzus Engeltje. Een andere mogelijkheid is dat niet door Rembert, maar namens de '*Erven'* klokken werden gegoten. Omdat SPECHT sr. en jr. zelf in bezit waren van de matrijzen en sjablones, komen ook zij in aanmerking. De familiaire en zakelijke band zou hier tevens op kunnen duiden, maar helaas zijn geen archivalische aanknopingspunten gevonden die bewijzen dat zij daadwerkelijk namens *De Erven* goten – een constructie, die overigens vaker voorkwam.[33]

[33] De Amsterdamse koperslagers JACOB KNUIJSEN en PIETER VERMATEN bestelden klokken bij GERRIT SCHIMMEL, die zijn klokken signeerde met de namen van de koperslagers.

Daarom blijven de klokken voorlopig toegeschreven aan *De Erven* en niet aan een specifieke auteur.

Rembert Crombosch en de relatie met de kopermolens in Vaassen

Rembert junior overlijdt in 1798. Na zijn dood wordt het bedrijf in ieder geval onder zijn naam nog door ZACHARIAS KEMPER voortgezet.[34] Zacharias is verre familie van CROMBOSCH: hij is namelijk een achterkleinzoon van HENDRIK KEMPER sr. en AGNETA PASMOOIJ, de tante van ALEWIJN CROMBOSCH – ZACHARIAS KEMPER en REMBERT CROMBOSCH junior zijn daarmee dus achterneven. De voortzetting door KEMPER blijkt overigens ook uit een hele andere bron, ver van Amsterdam af. Aan de Oosterhof te Vaassen, midden op de Veluwe, bevindt zich namelijk de Amsterdamsche Kopermolen.
De kopermolens waren er om koper in grote hoeveelheden te bewerken. Ze smolten koper, goten het tot platen en smeedden die met door waterkracht aangedreven hamers dunner en vlakker. Zo ontstond materiaal dat koperslagers en andere bedrijven verder konden verwerken.

Vanaf 1754 is ELISABETH STOCKHOFF, weduwe van JAN CROMBOSCH, eigenaar van de kopermolen; tot zijn dood in 1798 is deze in bezit van REMBERT CROMBOSCH junior en tot in 1826 van ZACHARIAS KEMPER.[35] Dit blijkt ook uit de gevoerde kasboeken die vanaf 1780 bewaard zijn.[36] Interessant is dat juist deze kopermolen inzicht kan bieden in de vraag wie de eigenlijke leermeester van HENDRIK KEMPER en ALEWIJN CROMBOSCH geweest zou kunnen zijn. Tot 1754 waren namelijk de gebroeders ADRIANUS, CORNELIS en CYPRIANUS CRANS de eigenaren van deze kopermolen.[37] Met name CORNELIS en CYPRIANUS zijn bekend als klokkengieters – kennelijk behoorden zij dus ook tot de koperslagers annex kooplieden. Het is de vraag of de gebroeders CRANS de leermeesters van KEMPER en CROMBOSCH zijn geweest. Een groot probleem in de typering van CRANS-klokken, is dat zij onderling van profiel aanmerkelijk verschillen; hetzelfde geldt in meer of mindere mate voor de ornamentatie.

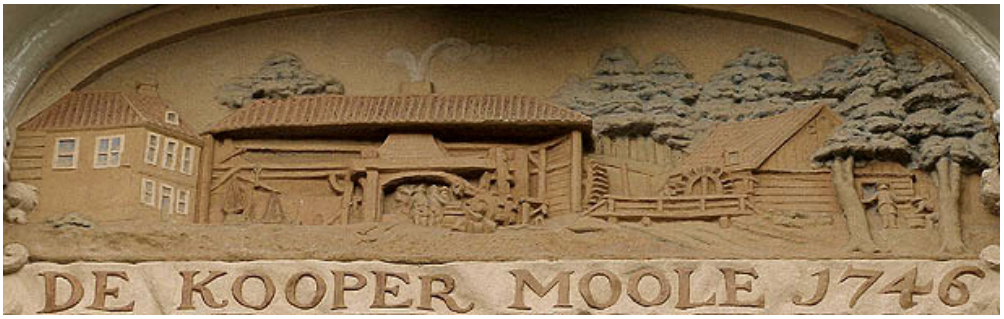
Eenzelfde constructie ziet men in de vroege negentiende eeuw ook bij klokken met de signatuur MARITZ en VAN HENGEL, maar daadwerkelijk gegoten door PETIT & FRITSEN.

[34] Affiches, annonces et avis divers d'Amsterdam, d.d. 06-11-1813

[35] Gelders Archief, arch no. 16, inv. no. 2168

[36] Gelders Archief, arch. no. 599, inv. no. 6 e.v.

[37] St.A., Notariële archieven, inv. no. 9388, aktenummer 53281

Figuur 4 Gevelsteen van Warmoesstraat 5, waarin de kopermolen van RUDOLPHUS KNUIJSEN te Vaassen wordt afgebeeld. Foto: www.waterradmolens.nl

Ook andere Amsterdamse koperhandelaren bezaten een kopermolen te Vaassen; de als klokkengieter bekende JACOB KNUIJSEN[38] en zijn zoon RUDOLPHUS KNUIJSEN bezaten tot 1747 de *Kopermolen van Rade*.

Het is opmerkelijk dat er geen klokken van *de Erven* na 1775 bekend zijn. Toch is er namelijk nog een aantal latere klokken bekend met de vrij zeldzame sierfriezen, dat op klokken van CROMBOSCH te vinden zijn. Bovendien hebben ze hetzelfde merkwaardige verloop van de faussure naar de slagring. De matrijzen en de profielen zullen dus waarschijnlijk overgedragen zijn. Maar waarheen?

Twee Hoornse klokkengieters als opvolgers

Een aanwijzing laat zich vinden in Hoorn, bij een tamelijk onbeduidende klokkengieter. Zijn naam is JOHAN FRIEDRICH (Jan Fredrik) BAGGE. Er is maar weinig biografische informatie over deze man gepubliceerd, behalve dat hij drie bekende klokken goot.

Hij werd op 13 november 1750 gedoopt te Amsterdam, als zoon van de Zweedse koopman[39] CHARLES FRIEDRICH BAGGE en ELISABETH RIEGER. Bij zijn huwelijk in 1778 noemt hij zich woonachtig te Hoorn. Maar op zijn bekende klokken, die alle drie uit 1776 stammen, noemt hij zich al klokkengieter te Hoorn. Was hij daarvoor soms een medewerker bij de Amsterdamse koperslagerij van CROMBOSCH? Het antwoord is helaas onbekend. In ieder geval komt BAGGE niet in de vele koopmansrelaties met CROMBOSCH voor. Er valt namelijk wel iets voor te zeggen, aangezien de gietactiviteiten van de Erven in 1775 lijken te stoppen, en precies één jaar later worden overgenomen door BAGGE.

Kenmerkend is dat BAGGE het klokkengieten dus maar zeer kort uitoefent; het duidelijke signaal voor een gelegenheidsklokkengieter. Ook hij wordt namelijk koopman genoemd.[40] Hij werkte wel in een klokkengieterij te Hoorn; deze werd gevoerd door JAN NICOLAAS DERCK JUNIOR tussen 1767 en 1776, die de gieterij overigens van zijn gelijknamige grootvader overnam[41]; precies in 1776 neemt BAGGE de klokkengieterij kortstondig over. Meer werk van

---

[38] Hierbij moet aangemerkt worden dat de klokken waarop de naam van KNUIJSEN staat, daadwerkelijk door GERRIT SCHIMMEL uit Deventer gegoten zijn; JACOB KNUIJSEN zal een tussenhandelaar zijn geweest.

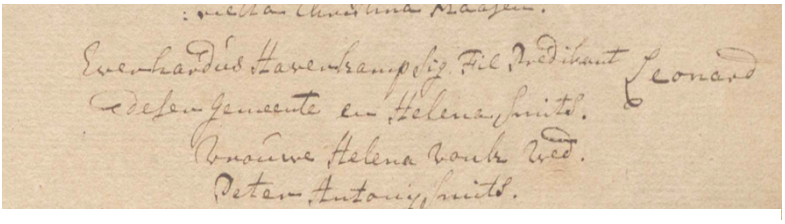
[39] o.a. St.A., not. archieven, arch. no. 5075, inv. no. 11306A, aktenummer 456243; Riksarkivet (Zweden), Hoppenstedtska arkivet, bilaga 1 och 2, "*Register över brevskrivare*", serie E I, "*Inkomna brev. Huvudserie*", p. 10-2, https://arkis2dok.riksarkivet.se/vala/614/hoppenstedt.pdf (geraadpleegd 19 oktober 2026).

[40] Noord-Hollands archief, Burgerlijke Stand Amsterdam, inv. no. 28, Reg. 4 fol. 106

[41] POPINGIS (2019), pp. 153-160.

BAGGE dan drie klokjes, is niet bekend. In 1779 duikt BAGGE weer op in Amsterdam.[42] Daarna gaat hij als koopman door het leven tot aan zijn dood in 1821.[43] Was het klokkengietershandwerk toch niet aan hem besteed? Zag hij als koopman toch geen financieel heil in deze zaak? Men moet bedenken dat deze periode ook zeker geen economisch gunstige was in Nederland!

In ieder geval neemt in 1779 LEONARD HAVERKAMP de klokkengieterij over. Hij schrijft zich in 1780 als lidmaat in de Gereformeerde gemeente te Hoorn en wordt daar van Amsterdam herkomstig genoemd.[44]

Figuur 5 Doopinschrijving van Leonard Haverkamp.

HAVERKAMP, die overigens ook te Amsterdam trouwt met MARIA MARGARETHA BRUNIUS, noemt zich *Raad in de vroedschap te Hoorn* (…wederom geen klokkengieter!) en is zoon van de Nijmeegse predikant EVERHARD SIWERTS HAVERKAMP en HELENA CORNELIA SMITS. Dat blijkt ook uit zijn doopinschrijving uit de Stevenskerk te Nijmegen van 7 juli 1756.[45] Hij is daarmee overigens de kleinzoon van de filoloog en hoogleraar SIWART HAVERKAMP (1684-1742). Het geslacht HAVERKAMP stond in hoog aanzien; het bestaat uit raadsleden, advocaten en predikanten.[46] Het is wellicht ook daarom, dat HAVERKAMP zich niet hoofdzakelijk klokkengieter noemt.

HAVERKAMPS laatste klokken stammen uit 1790. Dat is wonderlijk, want in dat jaar trouwt hij ook. Heeft hij zich neergelegd met het gieterswerk? Was voor hem het klokkengieten geen belangrijke bron van inkomsten meer? Vanaf 1795 wordt hij ook niet meer genoemd als raadslid.[47] Hij sterft echter pas op 19 juli 1805.[48] Het is natuurlijk wel zo dat deze periode een politieke tamelijk onrustige periode was. Het aantal opdrachten voor klokken ging ook behoorlijk achteruit: alleen uit noodzaak werden er nog klokken gegoten, eerder werden ze verkocht zodat de steden weer aan financiële reserves konden komen.

Hij woont dan ook niet meer in Hoorn – een rouwadvertentie uit 1804 waarin hij het overlijden van zijn vrouw aankondigt, noemt *Huis Wijhezicht* als zijn woonplaats.[49] Omstreeks 1800 verhuist het echtpaar HAVERKAMP-BRUNIUS gezamenlijk met een dochter uit een eerder huwelijk van MARIA MARGARETHA BRUNIUS, de onderwijzeres en schrijfster ANNA MARIA MOENS (1775-1832). Het is opvallend dat ze uitgerekend voor Wijhe kiezen. In 1783 levert hij namelijk een klok voor Olst. Heeft hij hier toen al kennis gemaakt met het landhuis?

---

[42] St. A., Notariële archieven, arch. no. 5075, inv. no. 12447, aktenummer 66538

[43] CBG, Familieadvertenties, d.d. 25 februari 1821

[44] Westfries archief, DTB Hoorn, inv. no. 17, fol.81

[45] Regionaal Archief Nijmegen, arch. no. 1.1., inv. no. 1168, fol. 517

[46] DE BIE en LOOSJES (1919-1931), deel 3, pp. 582-585

[47] Naamregister der leeden, steeden, en regeeringe derzelve, uyt welke de vergaderinge van [...] de heeren Staten van Holland en West-Vriesland bestaat [...]. Voor den jare 1794, p. 82

[48] CBG, Familieadvertenties Haverkamp, 70 pg./Fiche 2728-2729

[49] CBG, Familieadvertenties Haverkamp, 70 pg./Fiche 2728-2729

In 1807, pas twee jaar na HAVERKAMPS dood wordt de klokkengieterij te Hoorn overgenomen door ene P. J. MEURLING, die het pand tot pakhuis zal verbouwen.[50] Hiermee kwam er definitief een einde aan het klokkengietershandwerk in Hoorn.[51]

Ondanks dat hij zelf het klokkengieten dus niet als hoofdfuncties aangaf, is van HAVERKAMP nog een zeker tiental klokken bekend, waaronder ook enkele tamelijk grote klokken. De klokken zijn van hoge kwaliteit: goed gietwerk, een tamelijk fraaie klankopbouw en ornamentatie.

Kenmerkend aan de HAVERKAMP-klokken is dat ze vooral bij kleine klokjes ook het markante profiel van CROMBOSCH hebben. De sjablonen voor deze klokjes zullen waarschijnlijk zijn doorgegeven. Hetzelfde geldt overigens ook voor de sierfriezen, die zowel bij BAGGES als HAVERKAMPS klokken, waarvan de matrijzen waarschijnlijk uit Amsterdam komen – hetzij via DERCK (die ook de bekende matrijzen van ARTUS QUELLINUS, vervaardigd voor de gebroeders Hemony bezat), hetzij via CROMBOSCH.

Conclusie

Dit onderzoek vult de bekende gegevens over de Amsterdamse en Hoornse klokkengieters op meerdere punten aan.

Uit meerdere akten blijkt dat JOSUA VAN ARREWIJNEN eveneens namens de Erven handelde. Omdat Josua getrouwd was met JOHANNA ELISABETH CROMBOSCH, Alewijns enige erfgename, kan zijn optreden samenhangen met haar positie en nalatenschap. De bronnen bewijzen echter dat CROMBOSCH en VAN ARREWIJNEN niet samenwerkten. Maar ze bewijzen niet wie de klokken daadwerkelijk goot. De naam de Erven lijkt dus zowel de nalatenschap als een voortgezette bedrijfsnaam aan te duiden, maar de precieze organisatie blijft onduidelijk. Omdat er van SPECHT wel klokken bekend zijn, die stilistisch sterk verwant zijn aan klokken gesigneerd door *de Erven*, komen JOHANNES SPECHT SR. en JR. ook in aanmerking als daadwerkelijke klokkengieters.

Ook de biografische gegevens bieden nieuwe aanknopingspunten. De levensloop van ALEWIJN CROMBOSCH wordt verbonden met zijn familie van koperslagers en geelgieters; die van JAN FREDERIK BAGGE met zijn Amsterdamse afkomst, koopmansfamilie en korte Hoornse periode als klokkengieter. Over LEONARD HAVERKAMP komen zijn Nijmeegse familieachtergrond, zijn positie in de Hoornse vroedschap en zijn latere verblijf in Wijhe naar voren. De gegevens over JOHANNES SPECHT JR. vullen bovendien het beeld aan van de opvolging van de Rotterdamse gieterij en zijn latere leven in West-Brabant. Ze maken duidelijk dat de gieters niet alleen als makers van klokken, maar ook via hun familiebanden, beroepen en verhuizingen onderzocht moeten worden.

De objecten zelf wijzen op mogelijke verbindingen tussen de gieters. Overeenkomsten in profiel en ornamenten tussen klokken van CROMBOSCH, BAGGE EN HAVERKAMP kunnen duiden op overdracht of hergebruik van gietgereedschap. De overeenkomst vormt een aanwijzing, maar bewijst niet wie de mallen of matrijzen aan wie heeft overgedragen. Ook blijft onbewezen of de gebroeders CRANS of HENDRIK KEMPER ALEWIJN CROMBOSCH het vak hebben geleerd.

Ten slotte laten de gegevens zien dat sommige klokkengieters tot de gegoede burgerij behoorden. Dat komt vooral naar voren bij REMBERT CROMBOSCH, als koopman en betrokkene bij de kopermolen in Vaassen, en bij HAVERKAMP, als raadslid in de vroedschap van Hoorn. Hun activiteiten verbinden het klokkengieten met handel, bezit en bestuurlijke functies.

---

[50] PIET BOON (1993), inleiding concertboekje Vereniging Carillon te Hoorn

[51] KERKMEIJER (1916), pp. 183-184; POPINGIS (2019), pp. 153-160.

Samen leveren deze bevindingen nieuwe biografische en zakelijke verbanden op rond CROMBOSCH, BAGGE, HAVERKAMP en SPECHT jr. Ze maken van de opvolging en onderlinge relaties een concreet vervolg op de bestaande biografische vermeldingen, terwijl de overdracht van kennis en gietgereedschap een goed onderbouwde onderzoekshypothese blijft.

Bijlage: Werklijst.

Deze werklijst geeft een overzicht van de tot dusver bekende klokken en andere gietwerken van de besproken gieters en hun opvolgers. Per object zijn, voor zover beschikbaar, de datering, locatie, afmetingen, het opschrift en de bronnen opgenomen. De lijst is niet uitputtend; onzekere dateringen en toeschrijvingen zijn als zodanig aangegeven. Een signatuur identificeert niet noodzakelijk de daadwerkelijke gieter: zij kan ook verwijzen naar de onderneming waaronder het werk werd geleverd. De volgende tekens geven de status van de objecten aan: * = bewaard gebleven; ? = huidige verblijfplaats of voortbestaan onbekend; + = verloren gegaan, waar bekend gevolgd door het jaar van verlies.

Hendrik Kemper

Figuur 6 Klok van HENDRIK KEMPER (1730) in Museum de Lakenhal te Leiden.

1712 — Zevenbergen, brandklok (brandspuithuis?), diam 34 cm, gewicht 24 kg, opschrift Ao 1712 H. K. ME FECIT / IK JAAGE OP DE VLUGT / DEN DIEF DOOR MY GERUGT / DEODORUM SANVOORT[52]

1724 — locatie onbekend; vijzel met ijzeren stamper; hoogte 18,5 cm, diameter 22 cm; opschrift: “Hendrik Kemper, Amsterdam Ao 1724”; ?

1724 — locatie onbekend; bronzen vijzel; diameter en gewicht onbekend; opschrift: SOLI DEO GLORIA HENDRIK KEMPER Ao 1724; ?[53]

1724 — Harlingen, Hervormde Kerk; diameter 133 cm; gewicht 1.624 kg; opschrift begint: SI DEUS PRONOBIS QUIS CONTRA NOS ANNO DOMINI M D CC XX IIII; * aanwezig.[54]

1725 — Domburg, raadhuis; diameter 32 cm; gewicht 20 kg; opschrift niet vermeld; ?[55]

1727 — Asperen, torentje van het voormalige gemeentehuis, Raadhuisplein 1; diameter 29 cm; gewicht niet vermeld; opschrift niet vermeld; *

1727 — Doetinchem, Hervormde Kerk; diameter 113 cm; gewicht 1.160 kg; opschrift: DIE HEEREN BURGEMEESTEREN … HEBBEN DEESE KLOKKE LAETEN GIETEN DOOR HENDRIK KEMPER TOT AMSTERDAM A.O. 1727; + 1943[56]

---

[52] ZONNEVELD, onder Zevenbergen

[53] WITTOP KONING (1953), p. 35

[54] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p. 65; bezichtiging JOHANNES DE VRIES

[55] Voorloopige Lijst (1922), p. 30.

[56] VAN NIEUWENHOVEN (1996), pp. 190-191

1727 — Doetinchem, Hervormde Kerk; diameter 97 cm; gewicht 750 kg; hetzelfde opschrift als de grotere klok; + 1943[57]

1727 — locatie onbekend; drie bronzen vijzels; diameter 16 cm, hoogte 13 cm; opschrift: HENDRICK KEMPER AMSTERDAM Ao 1727; ?[58]

1728 — Loenen, Kasteel Ter Horst, Hoofdweg 74; diameter 40 cm; gewicht niet vermeld; opschrift niet vermeld; *[59]

1728 — Breukelen, Zandpad 39; diameter 29 cm; gewicht 20 kg; opschrift niet vermeld; *[60]

1730 — Leiden, Museum De Lakenhal; diameter circa 32 cm; gewicht niet vermeld; opschrift: HENDRIK KEMPER AMSTERDAM AO 1730; *[61]

1730 — 's-Graveland, tuinhuis Rijsenburg, landgoed Boekesteyn; diameter 32 cm; gewicht 28 kg; opschrift niet vermeld; *[62]

Johannes Specht sr. en jr.

1727 — Serooskerke (Schouwen); koperen kroon met drie schildjes; *[63]
1730 — Paisley, klok, afmetingen onbekend[64]
1733 — Rotterdam, Museum van Land- en Volkenkunde; klok; waarschijnlijk bestemd voor een buitenplaats of plantage op Java; *[65]
1733 — Gent, STAM; bronzen kanon op affuit; de objectbeschrijving vermeldt de naam als "Johannes Spegt" *[66]
1734 — Arnhem, Huis Zijpendaal; klok; diameter 24 cm; ?[67]
1736 — Zierikzee, kerk; koperen kroonluchter; volgens de kerkgeschiedenis door Specht gemaakt;[68]
1739 — Heenvliet, Ambachtsherenhuis; klok; volgens het randschrift gemaakt door Johannes Specht, *[69]
1739 — Amsterdam?; bronzen vijzel; volgens het randschrift gemaakt door Johannes Specht, JOHANNES SPECHT ROTTERDAM AO 1739[70]
1740 — Rotterdam, Museum Rotterdam; bronzen sier- of signaalkanon; opschrift:

---

[57] Ibid.

[58] WITTOP KONING (1953), p. 35

[59] Catalogus RCE

[60] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p. 255

[61] Inventaris Museum de Lakenhal Leiden, inv.no. 711

[62] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p. 306

[63] Voorloopige lijst (1922), p. 216

[64] SCHADEE, p. 109

[65] SCHADEE, p. 109

[66] STAM Gent, objectno. 01635

[67] Inventaris RCE

[68] VAN CRUYNINGEN et al., 2003, p. 278

[69] DON (1992), p. 390 en Inventaris RCE

[70] WITTOP KONING (1953), p.55

"IOHANNES SPECHT ROTTERDAM 1740"; lengte 65 cm, gewicht 26 kg;[71]
1740 — Saint Louis Art Museum; koperen kroonluchter; 116,84 × 111,76 cm; toegeschreven aan Johannes Specht; objectnr. 138:1929a-r;
1744 — Ophemert, koetshuis van Kasteel Ophemert; luidklok; diameter 28,5 cm;[72]
1746 — locatie onbekend; vijzel; opschrift: "JOHANNES SPECHT ROTTERDAM AO 1746"; ?[73]
1747 — Est, Hervormde Kerk; klok; diameter 55,5 cm, gewicht 108 kg; *[74]
1749 — Rotterdam-Charlois, Hervormde Oude Kerk; klok; diameter 100 cm, gewicht 643 kg; +1943[75]
1749 — locatie onbekend; bronzen vijzel; opschrift: "Johannes Specht Rotterdam", gedateerd 1749; maten onbekend; ?[76]
1750 — Rotterdam-Hillegersberg, Oude Raadhuis; klok; diameter 35 cm, gewicht 38 kg; tijdens de oorlog afgevoerd;[77]
1751 — Rotterdam, collectie van de voormalige gemeenteapotheek; bronzen vijzel; opschrift: "IOHANNES SPECHT ROTTERDAM AO 1751"; objectnr. 71519; *[78]
1752 — Oosterhout, Gemeentehuis; klok; diameter 35 cm, gewicht 40 kg; opschrift: "JOHANNES SPECHT, ROTTERDAM Ao 1752"; * [79]
1752 — Middelharnis, Hervormde Kerk en toren; klok; diameter 116 cm, gewicht 1.010 kg; +1943;[80]
1752 — Woensdrecht; klok; afmetingen onbekend +1943 [81]
1753 — 's-Gravenhage, voormalig Groot Boterhuis, Prinsegracht hoek Groote Markt; klok; ?[82]
1753 — Afferden, Kapel O.L. Vrouw Zeven Weeën; klok; diameter 40 cm, gewicht 66 kg; +1943[83]
1753 — Piershil, Hervormde Kerk en toren; klok; diameter 48 cm, gewicht 73 kg; *[84]
1756 — particulier; 2 bronzen sier- of signaalkanon; opschrift: "IOHANNES SPECHT ROTTERDAM 1740"; gewicht 25,5 kg;[85]

---

[71] Museum Rotterdam, objectnr 71549

[72] Inventaris RCE

[73] WITTOP KONING (1953), p.55

[74] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p.198; Inventaris RCE

[75] Inventaris RCE; VAN NIEUWENHOVEN (1996), p.416;

[76] www.derksen-veilingbedrijf.nl; WITTOP KONING (1953), p.55

[77] Inventaris RCE; VAN NIEUWENHOVEN (1996), p.418

[78] Rotterdam Museum, objectnr. 71519; WITTOP KONING (1953), p.55

[79] Inventaris RCE; Museum Klok & Peel, Klokkenatlas LUCAS CAREL ZONNEVELD (ca. 1990)

[80] Voorloopige lijst (1915), p. 251; VAN NIEUWENHOVEN (1996), p.395

[81] Voorloopige Lijst (1931), p 375.

[82] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p.

[83] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p.

[84] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p. 407; en klokkeninventarisatie JOHAN VAN DEN HURK

[85] Museum Rotterdam, objectnr 71549

1757 — Moerkapelle, Hervormde Kerk en toren; klok; 53,5 kg; +1908[86]
1759 — Asten, Museum Klok & Peel; klok; diameter 48 cm, gewicht 73 kg; *[87]
1760 — Heeswijk, Abdij van Berne; klok 8; diameter 27,5 cm; toon fis; opschrift: JOHANNES SPECHT, ROTTERDAM, ANNO 1760, *[88]
1763 — Breda-Princenhage, Raadhuis; klok; diameter 42 cm, gewicht 50 kg; opschrift: JOHANNES SPECHT ROTTERDAM Ao 1763, *[89]
1765 — Halsteren, Gemeentehuis, Dorpsstraat 22; luidklok; diameter 32 cm, gewicht 20 kg; + 1943[90]
1765 — Udenhout, Mariakapel; diameter 28 cm; *[91]
1765 — Nieuwe-Tonge, Gemeentehuis; klok; diameter 28 cm, gewicht 22 kg; +1943[92]
1766 — Heerjansdam, Hervormde Kerk en toren; klok; diameter 46,5 cm, gewicht 65 kg; +1943[93]
1768 — Aerdt, aan het veer; veerbel[94]; ?
1769 — particuliere collectie, afk. uit Middelburg, dm. 22,5 cm;[95]
Ca. 1730–1763 — Rotterdam, Parijs en particulier bezit; vijf bronzen sier- of modelkanonnen aan Specht toegeschreven: twee in Museum Rotterdam, twee in het Musée de l'Armée en één in een particuliere collectie.

Alewijn Crombosch

Ca. 1735 — locatie onbekend; bronzen vijzel; hoogte 34 cm, diameter 40,5 cm; opschrift voor Cornelis Hooft, eindigend op 1735; ? [96]
1735 — locatie onbekend; bronzen vijzel; diameter 39 cm, hoogte 32 cm; opschrift: JAN GYSE APOTHECAR, RENOVADUM 1735, ALEWIJN CROMBOSCH AMSTELODAMI; ?[97]
1736 — locatie onbekend; bronzen vijzel; diameter 39 cm, hoogte 32 cm; opschrift: "ALEWYN CROMBOSCH AMSTERDAM ANNO 1736"; ? Een veilingcatalogus vermeldt dat de vijzel op een houten voet stond, die de totale hoogte op 68 cm bracht.[98]

---

[86] Voorloopige Lijst (1915), p. 253; RHCe, Bedrijfsarchief PETIT & FRITSEN, Register geleverde klokken (1897-1924) onder 2 oktober 1908.

[87] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p. 407; en klokkeninventarisatie JOHAN VAN DEN HURK

[88] Klokkenatlas ZONNEVELD

[89] KALF (1912), p. 296; VAN NIEUWENHOVEN (1996), p.; Klokkenatlas ZONNEVELD

[90] Klokkenatlas ZONNEVELD

[91] Eigen waarneming en Inventaris RCE

[92] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p. 398

[93] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p. 382

[94] Inventaris RCE; Voorloopige lijst (1917) p. 108

[95] SCHADEE, p. 90, 110

[96] CHRISTIE'S

[97] WITTOP KONING (1953), p. 36

[98] Veilingcatalogus De Zwaan, kavel 2001.

1736 — locatie onbekend; bronzen vijzel; diameter 42 cm; opschrift: “ALEWYN CROMBOSCH AMSTERDAM ANNO 1736”; ?[99]

1743 — locatie onbekend; bronzen vijzel; opschrift ALEWYN CROMBOSCH AMSTERDAM Ao 1743; ?[100]

1746 — Noordwijk aan Zee, Hervormde Oude Kerk; diameter 79 cm; gewicht 330 kg; opschrift niet vermeld; *[101]

1755 — locatie onbekend; bronzen vijzel; hoogte 17 cm, diameter circa 24 cm; gewicht 12 kg; opschrift: “ALEWYN CROMBOSCH AMSTERDAM AO 1755”; ? De vermeldingen bij Lempertz en Flanders Auctions lijken hetzelfde veilingexemplaar te betreffen.[102]

1755 — Amsterdam Museum, inv.nr. K.A./OKA 14516; vergelijkbare vijzel van hetzelfde type; maten en opschrift niet in de geraadpleegde beschrijvingen; *

Erven Alewijn Crombosch

Figuur 7 Klok van de Erven ALEWIJN CROMBOSCH te Kaapstad (1766).

1760 — Oostzaan, Hervormde Kerk; diameter 111,5 cm; gewicht 835 kg; opschrift niet vermeld; +1943[103]

1760 — Buweklooster, klokkenstoel; diameter 80 cm; gewicht 322 kg; opschrift DE ERVE WIJLE ALEWIJN CROMBOSCH AMSTERDAM ANNO 1760.

Op de mantel aan de ene zijde: DEN WEL EDELEN GESTRENGEN HEER AULUS VAN HAERSMA / GRIETMAN OVER AGT KARSPELEN / EN MEDE GEDEPUTEERDEN STAET VAN FRIESLAND & & &. Aan de andere zijde: IELKE MEINES ALS KERKVOOGT / IODOCUS HEERINGA PREDICAND / VAN HARKE OPEYNDE. *[104]

1760 — Aalsmeer, Oud-Katholieke Kerk; diameter 56 cm; gewicht 107 kg; opschrift niet vermeld; *[105]

1760 — Bilthoven, Hervormde Zuiderkapel; diameter 30 cm; gewicht 66 kg; opschrift niet

---

[99] WITTOP KONING (1953), p. 36

[100] WITTOP KONING (1953), p. 36

[101] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p. 400; inv. JOHAN VAN DEN HURK

[102] WITTOP KONING (1953), p. 36; LEMPERTZ;

[103] VOORLOOPIGE LIJST (1921), p. 285; VAN NIEUWENHOVEN (1996), p. 337

[104] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p. 51

[105] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p. 279

vermeld; ?[106]
1762 — Dalfsen, Huize Den Aalshorst; diameter 37 cm; gewicht —; opschrift: “DE ERVE ALEWIJN CROMBOSCH AMSTERDAM A.D. 1762”; *[107]

1762 — locatie onbekend; bronzen vijzel met stamper; hoogte 20 cm; opschrift: “D.E. ALEWYN CROMBOSCH ANNO 1762”; ?

1764 — Huis ter Heide, Rembrandtlaan 2; diameter 40 cm; gewicht 45 kg; opschrift —; ?[108]

1764 — Haarlem, woonhuis Koninginneweg 86; diameter 40 cm; gewicht en opschrift —; *[109]
1766 — Kaapstad, City Hall; diameter, gewicht en opschrift onbekend; *[110]

1766 — Oegstgeest, Huize Rhyngeest; diameter, gewicht en opschrift onbekend; *[111]
1769 — Stellenbosch, landgoed Nooitgedacht; diameter en gewicht —; opschrift: “DE ERVE ALEWIJN CROMBOSCH AO 1769”; *[112]
1769 — Zoetermeer, kerk De Doortocht; diameter —; gewicht 40 kg; opschrift niet vermeld; *[113]
1773 — Diepenveen, De Achterhoek; diameter 25 cm; gewicht —; opschrift: “ERVEN CROMBOSCH 1773”; *

1775 — Helvoirt, Huize Zwijnsbergen; diameter en gewicht onbekend; opschrift: “DE ERVE CROMBOSCH ANNO1775”; ?[114]

---

[106] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p. 253, waarschijnlijk niet meer aanwezig.

[107] Catalogus RCE

[108] JOHAN VAN DEN HURK; VAN NIEUWENHOVEN (1996), p. 260

[109] Catalogus RCE

[110] DE WET (2023), p. 9

[111] Catalogus RCE

[112] TEUGELS en DE WET, “Zeldzame klokken in de West-Kaap”, Campanae Lovanienses 36, nr. 2 (2023), p. 34–43.

[113] VAN NIEUWENHOVEN (1996), p. 434; Eigen waarneming.

[114] ZONNEVELD, onder Helvoirt

Anonieme klokken, waarschijnlijk Rembert Crombosch of Johannes Specht

1752 — Loenen, Rijksweg; diameter 30,5 cm; gewicht 20 kg; opschrift: “SOLI DEO GLORIA AO 1752”; +1943[115]
1759 — Alphen aan de Maas, Rooms-Katholieke Kerk —; diameter 41,5 cm; gewicht —; opschrift: “SOLI DEO GLORIA Aº 1759”; *[116]
1765 — Zieuwent, kapel voor Werenfriduskerk ; diameter circa 31 cm; gewicht —; opschrift: “SOLI DEO GLORIA Ao 1765”; *[117]

Jan Frederik Bagge

1776 — Bredevoort, Sint-Joriskerk; diameter 26,2 cm; gewicht onbekend; opschrift IF BAGGE ME FUDIT AO 1776; *[118]
1776 — Vorden, huis De Kieftskamp; diameter en gewicht onbekend; I F BAGGE ME FUDIT AO 1776; + 1943[119]
1776 — Kaapstad, Iziko Museum; diameter en gewicht onbekend; opschrift: J BAGGE ME FUDIT AO 1776; *[120]

Leonard Haverkamp

1780 — Workum, weeshuis; diameter 31 cm; gewicht 18 kg; opschrift L.HAVERKAMP ME FECIT HORNAE Aº 1780; *[121]
1781 — Brummen, Groot Engelenburg; diameter 50 cm; gewicht en opschrift L.HAVERKAMP ME FECIT HORNAE Aº 1781; *
1781 — Amsterdam, Rijksmuseum; diameter 22 cm; gewicht 8,6 kg; opschrift: L. HAVERKAMP M.F. HORNAE Ao 1781; *
1783 — Olst, Hervormde Kerk; diameter 100 cm; gewicht 642 kg;

Figuur 8 Klok van HAVERKAMP in Rijksmuseum (1781).

---

[115] Catalogus RCE en foto KLV-6x6-0012, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

[116] Waarneming NIELS VAN DER GIESSEN.

[117] Eigen waarnemening.

[118] Catalogus RCE

[119] www.kasteleningelderland.nl

[120] DE WET (2023), p. 11

[121] Voorloopige Lijst (1930), p. 373

opschrift L.HAVERKAMP ME FECIT HORNAE Aº 1783.; ? [122]
1783 — Wijnjewoude, Hervormde Kerk; diameter 75 cm; gewicht 265 kg; opschrift L.HAVERKAMP ME FECIT HORNAE Aº 1783; +1943
1783 — Schoorl, Hervormde Kerk; diameter 90 cm; gewicht 468 kg; opschrift L.HAVERKAMP ME FECIT HORNAE Aº 1783; ? [123]
1785 — Huizen, R.K. Vituskerk; diameter 40 cm; gewicht 47 kg; opschrift L.HAVERKAMP ME FECIT HORNAE Aº 1785; *
1785 — Oosthem, Hervormde Kerk; diameter 102 cm; gewicht 700 kg; opschrift L.HAVERKAMP ME FECIT HORNAE Aº 1785; +[124]
1785 — Eemnes-Buiten, Hervormde Kerk; diameter 125 cm; gewicht 1.761 kg; opschrift L.HAVERKAMP ME FECIT HORNAE Aº 1785; +[125]
1786 — Damwâld, Hervormde Kerk; diameter 116 cm; gewicht 1.090 kg; opschrift: "L. HAVERKAMP ME FECIT HORNAE Aº 1786"; *[126]
1787 — Snikzwaag; diameter 85 cm; gewicht 467 kg; opschrift L.HAVERKAMP ME FECIT HORNAE Aº 1787 / P.SNOEK I.HARTOG P.PURMER PONTRIJKEN THANS IN LEVEN / P.PURMER D.BROERTIES ALS NIEUWE REGENTEN DAARBENEVEN EN C.SPAANS I.OLIJ OUDE REGENTEN DAARBIJ STAANDE / P.SNOEK C.HARDEBOL OUDE REGENTEN AFGAANDE; ?[127]
1788 — Kaapstad, Waterhof Estate; diameter en gewicht —; opschrift: "L. HAVERKAMP ME FECIT HORNAE 1788"; *[128]
1790 — Joure, Hervormde Kerk; diameter 55 cm; gewicht 100 kg; opschrift L.HAVERKAMP ME FECIT HORNÆ; *
1790 — Kampen, Nieuwe Toren; diameter 29,8 cm; gewicht 22 kg; opschrift L. HAVERKAMP ME FECIT HORNA 1790; +1940[129]
1790 — Reek, voormalig klooster Sint-Elisabeth; diameter 30 cm; gewicht 18 kg; opschrift L. HAVERKAMP ME FECIT HORNA 1790; *[130]

---

[122] Voorloopige Lijst (1923), p. 114

[123] Voorloopige Lijst (1921), p. 308

[124] Voorloopige Lijst (1930), p. 388

[125] Voorloopige Lijst (1908), p. 24

[126] Voorloopige Lijst (1930), p. 51

[127] Voorloopige Lijst (1930), p. 133

[128] DE WET (2023), p. 11

[129] Voorloopige Lijst (1923), p. 78; Archief PETIT & FRITSEN, uitg. brief. 27 dec 1940; onbekend of zij te vereenzelvigen is met de Reekse klok.

[130] ZONNEVELD, onder Reek

Bibliografie

BOON, PIET. "*De Hoornse klok- en geschutgieterij van de familie Derck.*" In *Concerten 1993*. Vereniging Het Carillon te Hoorn, 1993.

DE BIE, JAN PIETER, en JAKOB LOOSJES. *Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland*. Deel 3. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1919–1931.

DON, P. *Voorne-Putten: De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst*. Zwolle, 1992.

KALF, JAN. *De monumenten in de voormalige baronie van Breda. De Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst*, deel I: De provincie Noord-Brabant, stuk 1. 's-Gravenhage, 1912.

Naamregister van alle de kooplieden, makelaars, winkeliers en fabrikanten der stad Amsterdam. 1792.

Naamregister der leeden, steeden, en regeeringe derzelve, uyt welke de vergaderinge van [...] de heeren Staten van Holland en West-Vriesland bestaat [...]. Voor den jare 1794. (1794). J. Hand.

POPINIGIS, DANUTA. *Carillons and Carillon Music in Old Gdansk*. Berlin, 2019.

SCHADEE, NORA (samenst.). *Kanonnen, klokken en kandelaars: Koper en brons uit Rotterdam*. Zwolle: Waanders / Historisch Museum Rotterdam, 1999.

TEUGELS, Jef L., en Tertius de WET. "Zeldzame klokken in de West-Kaap." *Campanae Lovanienses* 36, nr. 2 (2023): 34–43.

VAN CRUYNINGEN, P., ET AL. (2003). *Monumenten in Nederland: Zeeland*. Waanders Uitgevers.

VAN NIEUWENHOVEN, H.J. *Klokkenvordering 1942–1943: Inventarisatie verricht in opdracht van de directeur van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg in 1939, in samenwerking met de Nederlandse Klokken- en Orgelraad, gekoppeld aan de administratie van de firma P. Meulenberg te Heerlen in opdracht van de Duitse bezetter*. 2 dln. Huizen, 1996.

WITTOP KONING, D.A. *Nederlandse vijzels*. Deventer: Davo, 1953.

Afdeeling A der Rijkscommissie voor de Monumentenzorg. (1921). *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel V, I: De provincie Noordholland (uitgezonderd Amsterdam).* A. Oosthoek.

Afdeeling A der Rijkscommissie voor de Monumentenzorg. (1922). *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel VI: De provincie Zeeland.* A. Oosthoek.

Afdeeling A der Rijkscommissie voor de Monumentenzorg. (1923). *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel VII: De provincie Overijssel.* Algemeene Landsdrukkerij; A. Oosthoek.

Afdeeling A der Rijkscommissie voor de Monumentenzorg. (1930). *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel IX: De provincie Friesland.* Algemeene Landsdrukkerij; A. Oosthoek.

Afdeeling A der Rijkscommissie voor de Monumentenzorg. (1931). *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel X: De provincie Noord-Brabant.* Algemeene Landsdrukkerij.

Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. (1908). *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel I: De provincie Utrecht.* W. Leijdenroth.

Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. (1915). *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel III: De provincie Zuidholland*. A. Oosthoek.

Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. (1917). *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel IV: De provincie Gelderland*. A. Oosthoek.